

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr. Kamili Zarychty-Romanowskiej
pt.: Policyjna kontrola nieregularnych migracji w Unii Europejskiej
(praca napisana po kierunku: prof. zw. dr. hab. Macieja Szostaka).

I

Recenzowana dysertacja jest niezwykle bogata poznawczo. Mieści się w nurcie badań, których autorzy reagują na aktualne problemy społeczne, starają się w sposób kompleksowy, interdyscyplinarny, wyjaśnić zjawiska zachodzące w otaczającym nas świecie społecznym. W zawartych w poszczególnych częściach pracy fragmentach wywodu Autorka porusza szeroki wachlarz kwestii: prawnych, socjologicznych, kryminologicznych, politycznych, ekonomicznych, psychologicznych, filozoficznych i etycznych. W każdym z tych obszarów porusza się wprawnie i kompetentnie.

Temat pracy w mojej opinii został podjęty bardzo trafnie; dokonany przez Autorkę wybór znajduje odpowiednie uzasadnienie w przytoczonych przez Nią następujących okolicznościach:

- braku nie tylko w polskiej, ale i w światowej literaturze przedmiotu, równie kompleksowego, interdyscyplinarnego omówienia problematyki policyjnej kontroli nieregularnych migracji w Unii Europejskiej,
- braku w światowej literaturze przedmiotu analizy przedmiotowego zjawiska opartego na poszerzonych i aktualnych bazach danych (istniejące opracowania opierają się najczęściej na szacunkowych danych, uzyskiwanych odnośnie działania wybranych służb Unii Europejskiej przeciwko wybranym formom aktywności nielegalnych emigrantów oraz międzynarodowych grup przestępczych),
- aktualności zjawiska nieregularnych migracji, również w kontekście wydarzeń relacjonowanych z polskiego odcinka granic Unii Europejskiej,
- rozmiaru zjawiska nieregularnych migracji (w świetle danych zaprezentowanych przez Autorkę 1% populacji świata znajduje się w sytuacji nieregularnej migracji),
- wpływu charakteru i rozmiaru nieregularnych migracji, jak i ich społecznego postrzegania, na formułowanie zadań stawianych agentom Unii Europejskiej, również w zakresie profilaktyki i prewencji kryminalnej,
- wpływu charakteru i rozmiaru nieregularnych migracji na wykorzystywanie przez agendy Unii Europejskiej nowatorskich nowych rozwiązań w obszarze policyjnej kontroli mobilności nieregularnych migrantów,
- konieczności nieustannego pogłębiania i zmian form współpracy organów policyjnych Unii Europejskiej i państw członkowskich,
- konieczności dokonania kompleksowej analizy ewolucji policyjnej kontroli migracji nieregularnej, z uwzględnieniem wytycznych strategiczno-politycznych UE, w kontekście obowiązujących zasad prawa międzynarodowego.

Układ recenzowanej dysertacji jest przemyślany; poruszane kwestie zostały uporządkowane w sposób odpowiadający tematowi pracy oraz własnościom analizowanych zagadnień. Dysertacja obejmuje: starannie przygotowany wykaz skrótów, wstęp, pięć rozdziałów, podsumowanie, część nazwaną: „Załącznik: badania naukowe”, bibliografię oraz spis rycin. Kompletność też zawartych w poszczególnych rozdziałach pracy, sposób ich uzasadniania, opiniuję bardzo pozytywnie. Uważam natomiast, że część „Załącznik: badania naukowe” powinna być ujęta jako szósty rozdział dysertacji. Jest co prawda odmienna metodologicznie w zakresie sposobu zbierania danych, ale zawarte w ujętych w niej wypowiedziach informacje, opinie i sugestie korespondują z tematyką pracy i mogły być poddanej wspólnej dyskusji.

Recenzowana dysertacja nie budzi również zastrzeżeń od strony poprawności językowej; jest bardzo starannie zredagowana. Obejmuje łącznie 479 strony (wraz z bibliografią i spisem rycin). Bibliografia dysertacji jest bardzo obszerna, reprezentatywna światowej literatury przedmiotu w obszarze podjętej problematyki; obejmuje: 1149 opracowań naukowych (w przeważającej części są to opracowania w języku angielskim), 65 aktów prawa międzynarodowego oraz raportów przygotowanych na zlecenie agend międzynarodowych, orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, 240 źródeł dostępnych w Internecie. Zamieszczony spis rycin obejmuje 87 pozycji. Niezależnie od ich bardzo dużej liczby, wszystkie źródła są właściwie wykorzystane w poszczególnych fragmentach dysertacji.

Zgodnie z charakterem podjętej tematyki praca jest zróżnicowana metodologicznie. Problemy w sferze normatywnej rozwiązywane są prawidłowo przy pomocy metod dogmatyczno-prawnej (stosowanie dyrektyw wykładni, wnioskowań prawniczych oraz zasad prawniczych) oraz prawno-porównawczej. Autorka równie wprawnie posługuje się metodami: analizą danych archiwalnych, elementami metody historycznej, metodą wywiadu. Wybór zastosowanych metod badawczych, sposób ich wykorzystania, opiniuję bardzo pozytywnie.

II

Wstęp recenzowanej dysertacji doktorskiej realizuje wszystkie zadania tego rodzaju części opracowania naukowego. W przekonujący sposób uzasadnia wybór przedmiotu badań, prezentuje istotę poruszanej problematyki, formułuje podstawowe cele pracy, zapowiada poszczególne części pracy, adekwatne do poruszanej problematyki oraz stawianych celów,

Autorka sformułowała sobie następujące zadania badawcze:

- ustalenie charakteru prawnego i zakresu policyjnej kontroli migracji nieregularnych,
- ustalenie charakteru prawnego i zakresu mandatu Europejskiej Straży Granicznej i Przybrzeżnej, z uwzględnieniem wytycznych prawodawczych zawartych w politykach i strategiach bezpieczeństwa Unii Europejskiej,
- określenie podstawowych przesłanek łącznej realizacji Kodeksu Schengen, policyjnej i prawno-karnej pogłębionej współpracy państw członkowskich i instytucji oraz agencji Unii Europejskiej,
- przedstawienie i rozwinięcie instrumentarium ochrony prawnej granic zewnętrznych, suwerenności oraz porządku publicznego jako realizacji wielowymiarowej strategii bezpieczeństwa Wspólnoty.

Rozdział pierwszy recenzowanej dysertacji został zatytułowany: „Etymologiczny i etiologiczny zakres nielegalnych migracji. Konteksty historyczno-kulturowy”. Autorka stara się zdefiniować migrację nieregularnym (traktując tę nazwę zamiennie z „migracją

nielegalną”), wychodząc od konotacji nazwy „migracja” w ogóle i podkreślając dynamiczny charakter (zmienność w czasie, zmienność związaną z cechami kulturowymi społeczności, jak i wydarzeniami o charakterze politycznym) zjawisk wiązanych z migracją. W kontekście redakcyjnym warto zwrócić uwagę na fakt, że słowniki języka polskiego mają również charakter autorski (od decyzji redaktorów zależy na przykład kolejność znaczeń umieszczanych przy poszczególnych terminach), internetowy słownik języka polskiego PWN opiera się również na wersji, mającej swoich redaktorów (podobna uwaga dotyczy Encyklopedii PWN). Autorka zwraca uwagę, że migracje stanowią przedmiot zainteresowań badaczy z wielu różnych obszarów (między innymi: geografów, demografów, ekonomistów, socjologów, psychologów, historyków, politologów); kompetentnie kolejno prezentuje aspekty zjawiska brane pod uwagę kolejno przez przedstawicieli wymienionych dziedzin. Następnie analizuje definicje „migranta” zawarte w aktach prawa międzynarodowego publicznego. Stara się odróżnić desygnat nazwy „nielegalny imigrant” od desygnatów nazw: „uchodźca” i „azylant” (w praktyce, jak zauważa Autorka” osoby te często korzystają z tych samych korytarzy migracyjnych), w tym zakresie odwołując się również do definicji legalnych zawartych w polskim prawie. Słusznie Autorka odnotowuje, że ta sama osoba, może (niezręcznie jedynie pisze w tym kontekście o „przecinaniu się” terminów) może zmienić swój status, na przykład z osoby, która ubiega się o azyl stać się nielegalnym emigrantem. Autorka zasadnie podkreśla, iż dane liczbowe, odnoszące się do nielegalnych migrantów, z reguły są niepełne, ponieważ nie uwzględniają liczby imigrantów, którzy nie są zainteresowani byciem zarejestrowani przed odpowiednie organy państwa pobytu. W tym kontekście Autorka zastrzega, że dane na temat nieregularnych imigrantów odnoszą się jedynie do podzbioru tego rodzaju imigrantów, osób ujawnionych przez odpowiednie władze polityczne. Powołując się również na innych badaczy (np. M. Wójcik-Żołądek), podnosi problemy z ustaleniem rzeczywistej liczby nieregularnych imigrantów, że „stanowią oni dla badaczy trudno dostępną kategorię osób”. W moim przekonaniu niekiedy są możliwe i inne sposoby pozyskiwania danych o migracji nieregularnej, na przykład bazujące na wywiadach przeprowadzonych wśród pozostałych w kraju pochodzenia rodzin nielegalnych imigrantów lub wśród osób nielegalnie przebywających w kraju pobytu. Oczywiście, takie badania są szczególnie utrudnione (przede wszystkim w kontekście dostępu do takich osób). Powstaje pytanie, w jakim zakresie mogły by być pomocne pozarządowe organizacje, które udzielają pomocy również tej kategorii osobom? Celnie Autorka podkreśla, że analiza różnych aspektów nieregularnej migracji (na przykład: cechy populacji nielegalnych imigrantów, sposób przekraczania granicy, cechy korytarzy komunikacyjnych) pozwalają nie tylko przeciwdziałać zachowaniom o charakterze terrorystycznym, ale ułatwiają identyfikowanie i udzielenie pomocy (o różnym charakterze, prawnym, psychologicznym, medycznym) ofiarom handlu ludźmi czy niewolnictwa. Autorka swój wywód ilustruje ciekawymi przykładami regulacji prawych z krajów członkowskich Unii Europejskiej (na przykład Holandii), różnego rodzaju wytycznych formułowanych w tych krajach. W bardzo kompetentny sposób przedstawia również zjawisko migracji nieregularnej w świetle formułowanych w różnych obszarach wiedzy teoriach migracji, uwzględniających różnego rodzaju determinanty migracji (Autorka odwołuje się do dużej opracowań teoretycznych lub doniesień z badań empirycznych, uwzględniających również aspekty klimatyczno-środowiskowe lub kryminologiczne, przedstawiając przykłady wielu społeczności z różnych lokalizacji geograficznych). Warto podkreślić (Autorka celnie zwraca na to uwagę w różnych częściach rozdziału pierwszego, między innymi przy omawianiu teorii E. Lee’ego), że decyzja o migracji z reguły ma charakter irracjonalny (między dlatego, że jest podejmowana w oparciu o niepełne informacje i z uwzględnieniem cech psychologicznych decydenta). Autorka przywołuje interesujące wyniki badań, w świetle których nie jest prawdą, że najczęściej migrują osoby najuboższe z najsłabiej rozwiniętych państw). W ogóle oparcie się Autorki

przy prezentacji czynników wpływających na migrację na bardzo interesujące badania empiryczne jest jedną z wielu mocnych stron recenzowanej dysertacji. Na akceptację zasługuje również stwierdzenie Autorki, że znajomość etiologii zachowań migracyjnych „okazać się może niezbędnym, często decydującym aspektem, zarówno profilaktyki wiktymologicznej, jak i prewencji wobec osób wrażliwych, zwłaszcza zagrożonych przez przemyt i handel ludźmi, niewolnictwo czy wykorzystanie”. Ponadto Autorka prezentowanym teoriom (między innymi: geograficznym, socjologicznym, ekonomicznym) przygląda się z odpowiednim krytycyzmem badawczym, punktuje ich zalety (możliwość wyjaśnienia przy ich pomocy określonych zjawisk związanych z migracją, jak ma to miejsce na przykład w przypadku teorii sieci migracyjnych), jak i wady (w tym trudności w przeprowadzaniu badań, mających na celu falsyfikację określonej teorii).

Cześć rozdziału pierwszego (1.5) poświęcona została problemom metodologicznym związanym z prowadzeniem badań w obszarze migracji nielegalnej. Autorka trafnie opisuje problemy związane z konceptualizacją pojęć na gruncie pochodzących z różnych obszarów nauki teorii migracji (w odrębnych teoriach te same terminy mają często odmienne znaczenie albo pojawiają się różne terminy o nie przystających do siebie konotacjach), jak również problemy dotyczące operacjonalizacji tez (problemy z rozumieniem określonych pojęć przekładają się na określenie rodzaju i wielkości puli danych, która pozwala sfalsyfikować określone twierdzenia). Autorka w sposób dojrzały metodologicznie prezentuje te trudności, a swoje wywody uzasadnia odwołaniami do interesujących opracowań teoretycznych lub empirycznych. Czasami tylko pojawiają się u Autorki tzw. kalki językowe, na przykład niezręcznie jest sięgać do pojęcia „postępowania dowodowego” (s. 65) w kontekście, jak rozumiem, weryfikacji albo falsyfikacji teorii naukowych (aczkolwiek rozróżniamy dowodzenie naukowe od dowodzenia w kontekście dokonywania ustaleń faktycznych w konkretnym postępowaniu prowadzonym na podstawie ustawy, poprzedzającego nadanie zdarzeniu kwalifikacji prawnej).

W rozdziale drugim, zatytułowanym „Fenomenologia nielegalnych migracji w Unii Europejskiej – analiza mikrozwjawiskowa), Autorka prezentuje cechy i nasilenie wspomnianych w tytule migracji. Swoje tezy ładnie uzasadnia, odwołując się do różnego rodzaju danych archiwalnych (w szczególności różnego rodzaju raportów lub statystyk), wykorzystując ciekawe ilustracje. Autorka pokazuje, a w jaki sposób wpływają na siebie ewoluowanie cech migracji nielegalnej oraz zmiany w regulacjach prawnych organów Unii Europejskiej oraz dyrektyw formułowanych na ich podstawie. W kontekście uznania w ramach europejskich programów w zakresie migracji oraz w zakresie bezpieczeństwa walka z przemytem migrantów została uznana za jeden z priorytetów. Jak pisze Autorka, plan działania Unii Europejskiej z maja 2015 r. celuje w „przekształcenie przemytu [migrantów] z działania o wysokim zysku i niskim ryzyku w działalność o wysokim ryzyku niskim zysku, przy jednoczesnym zapewnieniu pełnego poszanowania i ochrony prawa człowieka migrantów” (s. 78). Zwraca uwagę również uwzględnienia czynników demograficznych w poszczególnych krajach Unii Europejskiej, w tym tzw. starzenie się niektórych społeczeństw. Autorka podkreśla intensyfikację działań organów i agend Unii Europejskiej „w kierunku holistycznego zwalczania globalnej nieregularnej migracji, przemytu ludzi, terroryzmu i poważnej przestępczości zorganizowanej” (s. 81). Zapewne mieszczą się w tym zakresie wspomniane przez Autorkę polityka wspierania Syrii, Jordanii i innych państw tego regionu; więcej kontrowersji wywołuje kształt porozumień Unii Europejskiej z Turcją. W opisie profili demograficzno-społecznych migracji po roku 2004 Autorka w odpowiedni sposób wykorzystuje czynniki opisane w teoriach migracji zaprezentowanych przez Nią w rozdziale pierwszym (wśród czynników makrozjawiskowych wymienianych w różnego rodzaju analizach globalnych tendencji migracji znalazły się w szczególności: trendy demograficzne,

istniejące ustrukturyzowane sieci migracyjne, kontekst historyczno-kulturalny, zmiany klimatyczne). Wskazuje również niebezpieczeństwa grożące państwu przyjmującego migrantów nielegalnych, jak i pozytywną rolę programów (realizowanych w znaczącej części przez organizacje pozarządowe), które mają na celu reintegrację i powrót nielegalnych migrantów do państwa przyjmującego. Inną znaczącą kwestią jest wskazanie w kontekście danych empirycznych „niesłuszności” pełnego uzależnienia pomocy oferowanej przez kraje docelowe migracji od „konieczności podejmowania działań uniemożliwiających migrację” (s. 102); Autorka nie zapomina również o zaprezentowaniu w kontekście podejmowanej problematyki roli migracji legalnej (odpowiednio odwołuje się do badań, w świetle których istnieje wiele wspólnych motywacji do migracji legalnej u nielegalnej). Szczegółowo także omawia czynniki procesu decyzyjnego potencjalnych migrantów (pisze o „mikrozjawiskowej ocenie zarządzania ryzykiem”), z uwzględnieniem aspektów kryminologii globalnej oraz dostępności do pomocy rozwojowej. Autorka konkluduje, że „obraz nielegalnej migracji jest suma trendów konwergencji/dywergencji – dominacji czynników ekonomicznych i politycznych nad determinantami natury demograficznej i środowiskiem w wyjaśnianiu mobilności międzynarodowej (i wewnętrznej) oraz wzorców migracyjnych: zależności zmiennych demograficznych i środowiskowych od globalnych i regionalnych procesów gospodarczych i politycznych” (s. 109).

W odrębnej części rozdziału drugiego (2.3) Autorka opisuje matematyczno-informatyczne modele badań w predykcjach i estymacjach nielegalnych migracji, możliwości i perspektywy wykorzystania kryminometrii kwantowej i grafów wiedzy w predykcjach dynamiki migracji nieregularnych. Zwraca uwagę na coraz większą rolę wykorzystywania tego rodzaju modeli w profilowaniu i predykcji między innymi różnego rodzaju zachowań patologicznych w oparciu o dane umieszczone w różnego rodzaju rejestrach kryminalnych, statystykach organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Szczególne nadzieje Autorka wiąże z rozwiązaniami zaproponowanymi przez J. Jacaka, W. Jacaka, W. Donderowicza oraz L. Jacaka. Uważa, że wykorzystanie systemów kwantowych w analizach kryminometrycznych i socjologicznych umożliwi „w pełni” w przyszłości połączyć „realizację zadań polityk bezpieczeństwa, obrony i kontroli policyjnej w Europie z zachowaniem wysokich standardów w zakresie poszanowania prywatności i praw podstawowych” (s. 114). Autorka podkreśla zasadność badania zjawiska migracji nieregularnej z wykorzystaniem tzw. sieci rozmytych i grafów rozmytych (powołując się na aplikację wspomnianych sieci w badaniu łańcuchów handlu ludźmi).

W dalszych częściach rozdziału drugiego Autorka równie kompetentnie: opisuje z wykorzystaniem aktualnych danych ruchy migracyjne w kontekście globalnego wymiaru nielegalnych migracji, przedstawia wpływ kryzysu migracyjnego na strefę Schengen i ochronę granic zewnętrznych Unii Europejskiej, przeprowadza kryminometryczno-metodologiczną analizę danych o nieregularnych migracjach w Unii Europejskiej po 2014 r. i wreszcie przedstawia korytarze i szlaki migracyjne. Wskazując trudności związane z badaniem rozmiarów i cech migracji nieregularnych, Autorka słusznie podkreśla wagę prowadzenia tego rodzaju badań. W kontekście prezentowanych przez Autorkę możliwości wykorzystania do profilowania i predykcji zjawiska migracji nieregularnej systemów kwantowych lub sieci rozmytych, tym większej wagi nabiera uzyskanie wiarygodnych danych na temat migrantów nieregularnych. Najlepsze systemy analizy danych nie będą użyteczne w sytuacji braku odpowiedniej puli prawdziwych informacji.

Rozdział trzeci opatrzony jest tytułem „Prawno-komparatystyczna analiza tzw. kryminologii granic (dylematy krymigracyjne). W kontekście podejmowanych przez państwa demokratyczne działań legislacyjnych i praktyk w zakresie stosowania prawa, Autorka wskazuje na tendencję traktowania migrantów nieregularnych jako „zagrożenie dla ludności

przyjmującej i stabilizacji państwa, na którego teren przybywają” (s. 177). Odwołuje się, z odpowiednim odniesieniem do światowej literatury przedmiotu, do pojęcia „krymigracji”, rozumianej jako łączenie prawa karnego (materialnego oraz procesowego) z prawem migracyjnym (w obszarach prawotwórczym, jak i stosowania prawa). Oczywiście powstaje pytanie, na ile migracja nieregularna w różnych obszarach rzeczywiście może stanowić takie zagrożenie, a na ile określone siły polityczne dla doraźnych celów politycznych kreują związane z migracją poczucie zagrożenia? Autorka, uwzględniając ukierunkowane na człowieka i jego prawa podejścia filozoficzne i socjologiczne, odnosi się do kwestii, czy bardziej chroniony ma być obywatel danego państwa czy migrant, który dotarł do tego państwa? Zwraca uwagę na niebezpieczeństwa związane z traktowaniem migrantów jako wyłączną przyczynę ataków terrorystycznych, jak również wykorzystywania kwestii migracji jako element w propagowanych kreacjach populistycznych i antypluralistycznych. Autorka równie kompetentnie przedstawia debatę, w ramach której w Unii Europejskiej dyskutuje się możliwe konflikty pomiędzy działaniami mającymi na celu zabezpieczenie granicy Unii Europejskiej a działaniami agendy tej wspólnoty na rzecz praw podstawowych człowieka oraz państw rozwijających się. W dalszej części rozdziału trzeciego Autorka dokonuje analizy doktrynalno-kryminologicznej paradygmatu solidarności Unii Europejskiej (opisanego w art. 80 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej), ze szczególnym uwzględnieniem kryzysu migracyjnego. Słusznie zwraca uwagę, że interpretacja, czym jest solidarność wykracza poza interpretację prawną, operacjonalizacja tego konstruktu związana jest z rozwijaniem koncepcji teoretycznych, jak również cechami rozwoju społecznego i politycznego. Bardzo interesujące są również rozważania Autorki w kontekście wyważenia kwestii realnego bezpieczeństwa obywateli państwa docelowego migracji a sposobem definiowania migracji nieregularnej. Jak zauważa Autorka, postawy o zabarwieniu negatywnym dla imigrantów nie muszą być związane z ksenofobią lub rasizmem. Traktowanie ich wyłącznie jako takich (czy w kategoriach *hate speech*) służy dyskursowi społecznemu i sprzyja wystąpieniu objawów frustracji społecznej. W kontekście działań prewencyjnych, w szczególności o charakterze policyjnym, istotnym jest ustalanie rzeczywistych zagrożeń. Jeszcze innym problemem jest relacja pomiędzy rzeczywistymi zagrożeniami związanymi z migracją nielegalną a subiektywnym poczuciem bezpieczeństwa w tym obszarze obywateli państwa docelowego. Na ile to poczucie zagrożenia jest adekwatne do rzeczywistych zagrożeń albo ze względu na poziom zdolności absorpcyjnej społeczności? W jakim stopniu ocena zagrożenia deformowana jest przez koniunkturalne działania propagandowe ugrupowań politycznych? Autorka w swoich rozważaniach bardzo umiejętnie aktualne zagadnienia migracji nieregularnej rozważa w kontekście teorii kryminologicznych (między innymi E. Durkheima czy R.K. Mertona). Bierze pod uwagę różnego rodzaju czynniki, które sprzyjają występowaniu wśród migrantów nieregularnych zachowań dewiacyjnych (niezgodnych z normami państwa docelowej). Podsumowując, przedmiotem rozważań kryminologicznych Autorki w rozdziale trzecim przede wszystkim są procesy decyzyjne i działania (z uwzględnieniem kwestii społecznych i politycznych) podmiotów, od których zależy zakwalifikowanie określonych zachowań migrantów jako przestępstwa. Autorka stara się opisać mechanizmy, które funkcjonują u podstaw uznania kogoś za migranta nieregularnego. Jednocześnie nie pomija kwestii konsekwencji nadania określonej grupie osób etykiety migranta nieregularnego. Uwzględnienie tego rodzaju rozważań, jak również ich kształt, zasługują w mojej opinii na bardzo pozytywną ocenę.

Autorka zauważa, że wyraźną tendencją krymigracyjną można odnotować w Unii Europejskiej, uzewnętrzniają się one w harmonizacji wciąż rozbudowywanych przepisów migracyjnych z normami prawa karnego, między innymi „dotyczących deliktów związanych z nieregularną migracją, ochroną granic zewnętrznych, ale i przestępczością zorganizowaną” (s. 209); podkreśla wagę w tym obszarze publikacji w 2009 r. raportu Komisarza Rady

Europy ds. Praw Człowieka. Przytacza argumenty zwolenników oraz przeciwników tego procesu. Inną kwestią jest odpowiednie ustalenie sfer regulowanych przez prawo europejskie i praktyki wypracowane na poziomie Unii Europejskiej od sfery regulacji prawnych państwa członkowskiego („przekraczanie zewnętrznych granic państw członkowskich Rady Europy jest regulowane przez prawo krajowe zmienione przez prawa człowieka i zobowiązania UE”, s. 214)). Zwraca uwagę na problem kreowania nielegalnej migracji jako zjawiska dotyczącego przede wszystkim przestępców (s. 211), czy też wykorzystywania przedmiotowego zjawiska w narracjach nacjonalistycznych lub rasowych, mających na celu wykreowanie lub zaspokojenia przydatnych w krajowej walce politycznej obaw społecznych. W następstwie może to skutkować „ograniczeniem dostępu osób fizycznych do ochrony prawa międzynarodowego” (s. 213); występują w tym samym czasie w różnych krajach różne podejścia podmiotów państwowych i niepaństwowych do mobilności trans granicznej, rośnie rozmiar uznaniowości urzędniczej. Autorka nie pomija także wątku negatywnych oddziaływań ze strony mediów, najczęściej nieadekwatnie wzmacniający pejoratywnie negatywny obraz migrantów i związanych z nimi zagrożeń. Media często kreują formę „moralnej paniki”; odwołują się do obaw związanych z przestępczością (także w formie terroryzmu). Z drugiej strony, Autorka słusznie zauważa, że nie można społecznościom zabronić wyrażania swoich opinii na temat migracji nieregularnych i traktowanie uzewnętrznianych negatywnych postaw wobec migrantów jako wyłącznie jako przejawu ksenofobii lub rasizmu. Jak pisze Autorka, „paradoksalnie zatem stygmatyzacja osób niechętnych migracji nieregularnej prowadzi do osłabienia, w konsekwencji, akceptacji migracji jako takiej i odbierana jest jako tzw. podwójna moralność” (s. 222), Trafnie Autorka zauważa, że dyskurs polityczny zjawiska migracji nieregularnej powinien objąć również analizę kwestii medialnych. Generalnie Autorka przeprowadza bardzo rzetelny przegląd stanowisk za i przeciw zjawisku krymigracji. Postuluje prowadzenie dyskusji z poszanowaniem argumentacji każdej ze stron i konkluduje, że „poprzez zdefiniowanie dóbr prawnie chronionych i szersze zastosowanie, bez demonizowania, mechanizmów prawa policyjnego i nauk o bezpieczeństwie, możliwa stanie się nie tylko skuteczna ochrona obywateli, zwalczanie przemytu i handlu ludźmi, lecz także działania wiktymologicznej profilaktyki i prewencji w stosunku do potrzebujących pomocy migrantów, uchodźców i ofiar przestępczości zorganizowanej” (s. 231).

W dalszej części rozdziału trzeciego Autorka dokonuje podsumowania polskich publikacji, które odnoszą się do debaty kry migracyjnej. Przegląd stanowisk dokonany jest bardzo starannie. I tutaj Autorka czytelnie prezentuje własne czytelne stanowisko. Opowiada się za wzmocnieniem praw migrantów, zwiększeniem transparentności procedur ekstradycyjnych i rozszerzeniem ochrony wiktymologicznej ofiar nieregularnych migracji; jednocześnie nie zgadza się na przypisywanie retoryki rasistowskiej służbom policyjnym i służbom migracyjnym, jak również demonstrowaniu wrogości do adwersarzy politycznych i instytucjonalnych (s. 240).

W kolejnej części rozdziału trzeciego słusznie Autorka zauważa, że w celu zapobiegania aktualnym zagrożeniom związanym z migracją nieregularna istnieje konieczność analizy na poziomach krajowym, regionalnym i europejskim, istniejących funkcjonujących praktyk współpracy międzynarodowej lub międzyinstytucjonalnej, jak również potrzeba skoordynowania na wielu poziomach działań wywiadów, wojska i służb policyjnych. Autorka rzetelnie omawia skutki implementacji dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/115/WE z dn. 16 grudnia 2008 r. w sprawie wspólnych norm i procedur stosowanych przez państwa członkowskie w odniesieniu do powrotów nielegalnie przebywających obywateli państw trzecich, w szczególności tworzenie i wdrażanie kry migracyjnego prawa UE. Następnie równie bardzo rzetelnie dokonuje analizy zjawiska nielegalnej migracji w

świecie orzecznictwa Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Na koniec rozdziału Autorka kompetentnie prezentuje polskie regulacje prawne, które mają charakter krymigracyjny.

Rozdział czwarty poświęcony został europejskim organom kontroli nielegalnej migracji w Unii Europejskiej. Autorka rozpoczyna od historycznego przeglądu międzynarodowych instytucji, organizowanych przede wszystkim międzynarodowych konferencji i wydawanych aktów prawnych w obszarze nielegalnej migracji. Następnie opisuje rolę Organizacji Narodów Zjednoczonych i jej agend w omawianym zakresie; wskazuje na fundamentalną w zakresie rolę Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z dn. 10 grudnia 1948 r., jak również rolę międzynarodowej konwencji z 1990 r. dotyczącej pracowników migrujących i ich rodzin (nie ratyfikowanej przez najważniejsze państwa przyjmujące), międzynarodowej konferencji w Kairze w 1994 r. na rzecz ludności i rozwoju, konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko transgranicznej przestępczości zorganizowanej i uzupełniającego ją protokołu przeciwko przemytowi migrantów drogą lądową, morską i powietrzną. Autorka kompleksowo przedstawia również rolę innych agend, między innymi: Międzynarodowej Organizacji Pracy, Światowej Organizacji Zdrowia, czy urząd Wysokiego Komisarza ONZ ds. Uchodźców, jak również instytucji skoncentrowanych na sprawach migracji, tj. Światowej Grupy do spraw Migracji oraz Międzynarodowej Grupy ds. Migracji. W kolejnej części rozdziału czwartego Autorka omawia globalne rozwiązania prawne w obszarze migracji, w szczególności globalne paktory dotyczące migrantów i uchodźców przyjęte Międzynarodową Organizacją ds. Migracji w 2018 r., a także prezentuje rolę Sieci Migracyjnej ONZ. W swoim wywodzie Autorka obowiązujące w obszarze migracji nielegalnej rozwiązania prawne o zasięgu globalnym poddaje opartej na rzetelnej wiedzy analizie, uwzględniając kontekst Unii Europejskiej i rolę Unii w tworzeniu tych regulacji. W trzeciej części rozdziału czwartego Autorka przedstawia regulacje prawne Unii Europejskiej, które mają na celu przeciwdziałanie zjawisku nielegalnej migracji. Rozpoczyna od artykułów 79 i 80 Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE), a później omawia szereg dokumentów, które precyzują politykę migracyjną Unii Europejskiej („określają zwłaszcza kwestie legalnej migracji i handlu ludźmi, ochrony międzynarodowej oraz polityki azylowej, a wreszcie dotyczą kwestii optymalizacji wpływu migracji i mobilności na rozwój”, s. 292). W kontekście praktyki zwalczania nielegalnej migracji Autorka zwraca uwagę na regulacje prawne, stojące u podstaw funkcjonowania Frontexu oraz Europejskiej Straży Granicznej i Przybrzeżnej. Następnie Autorka wskazuje na prawne podstawy policyjno-instytucjonalnych mechanizmów przeciwdziałania nielegalnej migracji w Unii Europejskiej (rozpoczynając od artykułów 29-32 TFUE), a także układ z Schengen i rozwijające ten układ dokumenty. Autorka bardzo kompetentnie nie tylko interpretuje przedmiotowe regulacje, ale również przedstawia przewidywane kierunki rozwoju europejskiej polityki i prawodawstwa w obszarze podjętej w dysertacji problematyki. W dalszej części rozdziału czwartego Autorka przedstawia funkcjonowanie Europejskiej Agencji Straży Granicznej i Przybrzeżnej; formułuje zalecenia, mające optymalizację działania tej służby. Autorka przedstawia również działania Europejskiej Agencji Straży Granicznej w szerszym kontekście zadań i funkcjonowania dziewięciu agencji Europejskiej Sieci Organów Sprawiedliwości (WSISW). Podkreśla znaczenie zdobywania i przetwarzania informacji, a przede wszystkim znaczenie w obszarze zintegrowanym zarządzaniu granicami interoperacyjności systemów informacyjnych i baz danych, czyli „połączenia ze sobą jak największej liczby europejskich systemów informatycznych granic, migracji, bezpieczeństwa i sprawiedliwości” (s. 346). Pozwoli to na bardziej efektywne wykorzystanie najnowszych technologii IT (między innymi: systemów GIS, machine learning, Big Data).

W rozdziale piątym Autorka prezentuje predykcje, polityki i strategie policyjnej kontroli nielegalnej migracji w legislacji Unii Europejskiej. Rozpoczyna od zaprezentowania roli

poczucia bezpieczeństwa w życiu człowieka, jednostki i społeczności, również w kontekście jako jednego z celów powstania Unii Europejskiej (między innymi w kontekście artykułów 3, 4, 5, 22, 29, 67, 68 Traktatu o Unii Europejskiej). Opisuje olbrzymią rolę w zapewnieniu odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa wewnętrznego państwa służb policyjnych, zwraca przy tym uwagę, że muszą to być służby respektujące prawa człowieka. Omawia Europejską Strategię Bezpieczeństwa, zaprezentowaną w 2003 r.. W kolejnej części rozdziału piątego Autorka przedstawia działania Unii Europejskiej w zakresie zarządzania bezpieczeństwem granic w kontekście państw spoza Unii Europejskiej i organizacjami regionalnymi. Wreszcie równie bardzo kompetentnie Autorka wskazuje perspektywy rozwoju europejskich organów sprawiedliwości i koncepcji policyjnej współpracy w obrębie Unii Europejskiej w zwalczaniu nielegalnej migracji (ze szczególnym uwzględnieniem współpracy wywiadowczej i współpracy w zakresie wymiany danych).

W podsumowaniu Autorka formułuje 11 bardzo interesujących postulatów. Dotyczą one: sfery badan nad nielegalną migracją (kwestii uwzględnienia w badaniach nad nieregularną migracją czynników, które do niej prowadzą, łącznie z czynnikami, które prowadzą do migracji regularnej; kwestii wykorzystywania w tego rodzaju badaniach najnowszych odkryć matematyczno-informatycznych oraz najnowszych „inteligentnych” technologii), potrzeby dyskusji zakresu oraz instrumentów kontroli migracyjnej, wpływu koncepcji kryminologicznych na procesy legislacyjne w Unii Europejskiej, wpływu kryzysu migracyjnego na intensywne zmiany w instytucjach wymiaru sprawiedliwości, jak również zakresu i form współpracy w sprawach karnych, potrzeby wykorzystania w badaniach, rozwoju prawodawstwa Unii Europejskiej w obszarze prawa policyjnego i policyjnej kontroli migracji z uwzględnieniem badań naukowych, potrzeby poprawienia kwalifikacji (w szczególności w zakresie znajomości prawa, kryminologii i specyfiki działania służb policyjnych) pracowników Unii Europejskiej zaangażowanych w procesy legislacyjne w obszarze prawa migracyjnego, potrzeby poznania potrzeb jednostkowych i społecznych w celu przygotowania skutecznych inicjatyw profilaktyczno-prewencyjnych w obszarze nielegalnej migracji, potrzebie wspierania inicjatyw lokalnych w krajach pochodzenia nielegalnych migrantów, potrzebę szerszej interpretacji regulacji Światowego Paktu Migracyjnego. Postulaty te w pełni znajdują uzasadnienie w przedstawionych w poszczególnych częściach dysertacji fragmentów wywodu Autorki.

W części dysertacji zatytułowanej: „Załącznik: badania naukowe” Autorka prezentuje bardzo interesujące wyniki dwóch własnych badań, przeprowadzonych metodą wywiadu. W pierwszym badaniu, przeprowadzonym w latach 2014-2020, uczestnikami badań jest 60 pracowników Unii Europejskiej, którzy zajmują się migracją i kontrolą migracji. W drugim badaniu uczestniczyli funkcjonariusze policji i służb granicznych z krajów Strefy Schengen. Badania pozwoliły ujawnić problemy, z którymi uczestnicy badań spotykają się na co dzień w związku z ich pracą. Wyniki badań Autorka wykorzystała przy formułowaniu przedstawionych w podsumowaniu pracy postulatów. Przeprowadzone przez Autorkę i opisane w załączniku dysertacji badania oceniam bardzo wysoko. Myślę, że powinny znaleźć się one jako odrębny rozdział wcześniej w strukturze pracy. W opisywanym załączniku Autorka również w bardzo kompetentny i interesujący sposób komentuje odpowiedzi uczestników badań.

III

W mojej opinii Autorka zrealizowała postawione przed sobą ambitne zadania badawcze. Jej wywody są nienagane logicznie, przy rozwiązywaniu problemów badawczych ujawniła bardzo dobry „warsztat naukowy”. Przedmiotowa dysertacja ma wiele walorów poznawczych (i to w wielu obszarach, między innymi: prawa publicznego międzynarodowego, prawa

karnego materialnego, prawa karnego procesowego, tzw. „prawa policyjnego”, kryminologii, kryminalistyki, socjologii prawa) oraz wiele aplikacji praktycznych. Uważam, że przedmiotowa dysertacja powinna być znana zarówno pracownikom europejskich oraz krajowych służb i agend, które zajmują się przeciwdziałaniem zjawisku nieregularnej migracji, jak również politykom, którzy w tym obszarze podejmują decyzje polityczne. W mojej opinii, Autorka udowodniła, że kwestie, które budzą w poszczególnych społecznościach duże kontrowersje, które często są wykorzystywane przez polityków odmiennych nieraz opcji w celach czysto populistycznych i osiągnięcia doraźnych korzyści politycznych, mogą zostać omówione w rzetelny, naukowy sposób.

Autorka umiejętnie, w tych częściach pracy, w których było to uzasadnione charakterem ontologicznym rozwiązywanych problemów, uzasadniała swoje tezy danymi empirycznymi (aktualnymi danymi statystycznymi, wynikami badań empirycznych innych autorów, wynikami własnych badań ankietowych). W mojej opinii jedynym mankamentem pracy (nie obniżającym jej ogromnej wartości) jest wyłączenie danych zebranych przez Autorkę w przeprowadzonych przez siebie bardzo interesujących badaniach ankietowych poza główny obszar pracy (poprzez umieszczenie ich w załączniku). Gdyby znalazły się one po prostu w odrębnym rozdziale dysertacji, mogły by być poddane bardziej poszerzonej wspólnej dyskusji wyników.

Wielką wartością recenzowanej dysertacji jest wspomniany już jej interdyscyplinarny charakter. Również w kontekście kryminologicznym Autorka podeszła szeroko; nie tylko przedstawiła koncepcje i dane odnośnie etiologii badanego zjawiska, jak i wiktymologiczne konsekwencje etykietyzacji osoby jako nielegalnego migranta (nielegalnej migrantki), ale również przedstawiła procesy, w ramach których dochodzi do podejmowania przez polityków decyzji o łączeniu elementów prawa migracyjnego z prawem karnym.

Recenzowana dysertacja z pewnością zasługuje na publikację w sposób, który pozwoli na zapoznanie się z nią nie tylko naukowcom i praktykom z obszaru Unii Europejskiej.

IV

Po lekturze recenzowanej pracy jestem w pełni przekonany, że Pani mgr Kamila Zarychta-Romanowska w pełni zrealizowała cele, których wykonanie jest przesłanką uznania pracy za wkład do nauki, tj. w odpowiedni sposób zebrała informacje i twórczo uporządkowała rozważaną problematykę. Mając to na uwadze, stwierdzam, że, w mojej opinii, **zostały w należyty sposób spełnione wszystkie wymogi, o których mowa w art. 13 ustawy z dn. 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki.** Treść przedmiotowej rozprawy uzasadnia twierdzenie, że Autorka przeprowadziła badania stanowiące oryginalne rozwiązanie problemu naukowego; wykorzystane przez Nią sposoby zebrania niezbędnych informacji i ich interpretacja, merytoryczne i formalne aspekty rozprawy, wskazują, że dysponuje obszernym zasobem ogólnej wiedzy teoretycznej z ocenianej dziedziny i opanowała umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

dr hab. Marek Leśniak, prof. UŚ